

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Original Research Article

Guidelines of Relationship Enrichment Based on the Principles of Upajjhayavatta and Saddhiviharikavatta

แนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ตามหลักอุปัชฌายวัตรกับสัทธิวิหาริกวัตร

Phra Boolort Chutimanto Chiangram^{1*}, & Viroj Koomkrong²

พระบุญเลิศ ชุตินนโต เชียงรัมย์^{1*}, & วิโรจน์ คุ่มครอง²

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Phra Boolort Chutimanto Chiangram*

พระบุญเลิศ ชุตินนโต เชียงรัมย์
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: k0935320661@gmail.com

2. Viroj Koomkrong

วิโรจน์ คุ่มครอง
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: koom-krong9@hotmail.com

คำสำคัญ:

แนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์, การเสริมสร้าง, อุปัชฌายวัตร, สัทธิวิหาริกวัตร

Keywords:

Guidelines of Relationship, Enrichment, Upajjhāyavatta, Saddhivihārikavatta

Article history:

Received: 08/08/2025
Revised: 10/10/2025
Accepted: 06/12/2025
Available online: 27/02/2026

How to Cite:

Chiangram, P. & Koomkrong, V. (2026). Guidelines of Relationship Enrichment Based on the Principles of Upajjhayavatta and Saddhiviharikavatta. *Journal Dhamma for Life*, 32(2), 62-74.

ABSTRACT

This research, entitled “Guidelines for Promoting Relationships Based on the Principles of Upajjhāyavatta and Saddhivihārikavatta,” aimed to achieve three objectives: 1) to study the principles of Upajjhāyavatta in Theravāda Buddhist scriptures; 2) to examine the principles of Saddhivihārikavatta in Theravāda Buddhist scriptures; and 3) to propose guidelines for promoting relationships in accordance with these two disciplinary frameworks. This study employed a qualitative research design using content analysis as the primary method. Data were collected from primary sources, including the Tipiṭaka, commentaries, sub-commentaries, and Vinaya-related texts, as well as relevant secondary literature and academic works. The population and sample consisted of Buddhist canonical and post-canonical texts addressing monastic disciplinary principles governing the relationship between preceptor and disciple. Research instruments included document analysis forms and a structured content analysis framework. Data were analyzed through descriptive interpretation and conceptual synthesis to develop a theoretical relational model.

The findings indicate that Upajjhāyavatta refers to the duties of a Saddhivihārika (resident disciple) toward his preceptor, such as attending upon him, showing respect, providing care during illness, willingly accepting admonition, assisting in resolving disciplinary offenses, and strictly observing the Vinaya. These practices emphasize relational ethics grounded in duty and gratitude. Conversely, Saddhivihārikavatta concerns the responsibilities of the preceptor, including instruction, guidance, admonition, material support through the four requisites, and direction in correct Dhamma practice. This relationship reflects a

ศูนย์พัฒนาระบบงานวิจัย
Thai-Journal Citation Index Centre

<https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

structured teacher–disciple model embedded within the Vinaya system and functions as a vital mechanism for preserving and transmitting the Buddha’s dispensation. The study proposes the DMSMH Model as a conceptual framework for strengthening preceptor–disciple relationships, consisting of D (Duty), M (Morality), S (Structure), M (Mentorship), and H (Harmony). The model demonstrates that this monastic relationship extends beyond formal etiquette, embodying a morally empowered disciplinary practice essential for the sustainable continuity of Buddhism in contemporary society.

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌาย์วัตรกับสัทธินิเวศวัตร” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาหลักอุปัชฌาย์วัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหลักสัทธินิเวศวัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌาย์วัตรกับสัทธินิเวศวัตร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ประกอบพระวินัย ตลอดจนเอกสารทุติยภูมิและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประชากรและกลุ่มตัวอย่างเป็นเอกสารทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมวินัยด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับพระสัทธินิเวศ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลและกรอบการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการตีความเชิงพรรณนาและการสังเคราะห์เชิงแนวคิด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแบบจำลองเชิงทฤษฎี

ผลการวิจัยพบว่า หลักอุปัชฌาย์วัตรเป็นข้อปฏิบัติของพระสัทธินิเวศที่พึงมีต่อพระอุปัชฌาย์ อาทิ การอุปัชฌาภ การแสดงความเคารพ การบำรุงดูแลในยามอาพาธ การยินดีรับโอวาท การช่วยระงับอาบัติ และการประพฤติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์เชิงหน้าที่และคุณธรรมด้านความกตัญญูกตเวที ขณะที่หลักสัทธินิเวศวัตรเป็นบทบาทหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ในการสั่งสอน แนะนำ ให้โอวาท สงเคราะห์ และเกื้อกูลด้วยปัจจัย 4 ตลอดจนชี้แนะแนวทางการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นโครงสร้างแบบครู–ศิษย์ที่มีระบบรองรับทางพระธรรมวินัย และเป็นกลไกสำคัญในการสืบทอดพระศาสนา ผู้วิจัยได้พัฒนา DMSMH Model เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพ ประกอบด้วย D (Duty) หน้าที่ตามพระวินัย M (Morality) คุณธรรมร่วม S (Structure) โครงสร้างการสอนและฝึกวินัย M (Mentorship) บทบาทที่เลี้ยงทางธรรม และ H (Harmony) ความกลมเกลียวในหมู่สงฆ์ แบบจำลองนี้ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธินิเวศเป็นวัตรปฏิบัติที่มีพลังเชิงจริยธรรมและมีศักยภาพในการธำรงพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในบริบทสังคมพุทธร่วมสมัย

บทนำ

หลักอุปชฌายวัตรและสัทธินิหาริกวัตรเป็นกลไกสำคัญในระบบการศึกษาพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาท โดยมีรากฐานอยู่ในพระวินัยปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา อันมุ่งสร้างความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมระหว่างพระอุปชฌาย์กับศิษย์ในลักษณะ บิดาทาทางธรรม-บุตรทางธรรม เพื่อเกื้อกูลต่อการฝึกอบรมภิกษุใหม่ให้ดำรงมั่นในพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง งานศึกษาหลายชิ้นได้วิเคราะห์สาระของอุปชฌายวัตรและสัทธินิหาริกวัตรในเชิงคัมภีร์และเชิงปฏิบัติ อันสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ที่เกื้อหนุนความสามัคคีและความเป็นระเบียบเรียบร้อยในหมู่สงฆ์ (พระมหาชุมพล ธมฺมเตโช (บัวแก้ว) & พระมหาอุทตนา นรเชฏฺฐโฐ (ศิริวรรณ), 2024; มานพ นักการเรือน & พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโก, 2015) เมื่อกุลบุตรเปล่งวาจาขอบรรพชาอุปสมบทเสร็จสิ้น พระอุปชฌาย์จึงแนะนำให้ตั้งใจศึกษา “ตจปัญจกรรมฐาน” อันเป็นอุปบายเบื้องต้นเพื่อให้เกิดสมาธิและเป็นฐานแห่งปัญญาต่อไป โดยให้บริกรรมตามลำดับคือ 1) เกสา โลมา นะชา ทันตา ตะโจ (โดยอนุโลม) และ 2) ตะโจ ทันตา นะชา โลมา เกสา (โดยปฏิโลม) การพิจารณาอาการ 5 แห่งกายเช่นนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อระงับความกำหนัดยินดี เห็นสภาวะตามความเป็นจริง และวางรากฐานแห่งวิปัสสนากาวนา ทั้งนี้สะท้อนบทบาทของพระอุปชฌาย์ในฐานะผู้ให้การศึกษอบรมทั้งด้านสมณะและวิปัสสนาอย่างเป็นระบบ

ในมิติของการอุปฐากภิกษุใช้ คัมภีร์และงานวิชาการได้สรุปหลักปฏิบัติไว้ 7 ประการ ได้แก่ 1) หลักอุปชฌายวัตร 2) หลักสัทธินิหาริกวัตร 3) หลักอาจารย์วัตร 4) หลักอันตเวทสิกวัตร 5) หลักภิกษุผู้ร่วมอุปชฌาย์ 6) หลักภิกษุผู้ร่วมอาจารย์เดียวกัน และ 7) หลักสงฆ์ ซึ่งแสดงถึงโครงสร้างความสัมพันธ์แบบเครือข่ายในสังฆะที่ต่างฝ่ายต่างเกื้อกูลกันตามลำดับขั้นแห่งความรับผิดชอบ (พระบุญเลิศ เชียงรัมย์, พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, & วิโรจน์ คุ้มครอง, 2023) โดยเฉพาะพระอุปชฌาย์ในคณะสงฆ์เถรวาท มีภารกิจสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของสัทธินิหาริก 3 ด้าน ได้แก่ (1) การให้บรรพชาอุปสมบท (2) การอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย และ (3) การปกครองดูแล ทั้งสามด้านนี้เป็นกระบวนการหล่อหลอมพระนวกะให้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ คือมีทั้งความรู้ในหลักพระธรรมวินัยและความประพฤติที่งดงามตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นหนทางมุ่งสู่พระนิพพาน การดำเนินบทบาทดังกล่าวจึงมิใช่เพียงพิธีกรรม แต่เป็นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรบุคคลทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นองค์รวม (พระมหาชุมพล ธมฺมเตโช (บัวแก้ว) & พระมหาอุทตนา นรเชฏฺฐโฐ (ศิริวรรณ), 2024)

คำว่า “อุปชฌายวัตร” หมายถึง วัตรหรือข้อปฏิบัติที่พระสัทธินิหาริกพึงประพฤติต่อพระอุปชฌาย์ด้วยความเคารพ เอื้อเฟื้อ และสำนึกในพระคุณ ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นรากฐานของการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านวินัย พฤติกรรม และความกลมเกลียวในสังฆะ คุณสมบัติของพระอุปชฌาย์ตามพระวินัย ต้องมีพรรษาไม่น้อยกว่า 10 พรรษา เป็นพระเถระผู้ทรงความรู้ในพระธรรมวินัย สามารถแนะนำสั่งสอนอบรม และปกครองศิษย์ให้ดำรงตนอย่างถูกต้อง อีกทั้งต้องปฏิบัติตามกัมมहाเถรสมาคมและกฎหมายคณะสงฆ์อย่างเคร่งครัด เพื่อมิให้สังฆกรรมวิบัติ และเพื่อเป็นแบบอย่างอันดีแก่ศิษย์

หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนอุปัชฌายวัตร ได้แก่ หลักทศ 6 โดยเฉพาะทศเบื้องขวา ซึ่งหมายถึงครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้มีหน้าที่อนุเคราะห์ศิษย์ 5 ประการ คือ (1) แนะนำให้เป็นคนดี (2) สอนให้เข้าใจถูกต้องและชี้โทษด้วยเจตนาดี (3) ถ่ายทอดศิลปวิทยาโดยไม่ปิดบัง (4) ยกย่องประกาศคุณความดีของศิษย์ และ (5) ป้องกันอันตรายในทิศทั้งหลาย นอกจากนี้ หลักกัลยาณมิตรยังเป็นฐานคิดสำคัญ โดยกัลยาณมิตรพึงประกอบด้วยคุณสมบัติ 7 ประการ ได้แก่ (1) เป็นที่รัก (2) เป็นที่เคารพ (3) เป็นที่ยกย่อง (4) เป็นนักรู้ (5) อดทนต่อถ้อยคำ (6) อธิบายเรื่องลึกซึ้งได้ และ (7) ไม่ชักนำไปในทางเสื่อม ครูหรือพระอุปัชฌาย์ผู้เป็นกัลยาณมิตรจึงทำหน้าที่เสมือนกำแพงสองข้างทาง คอยป้องกันอุปสรรคและชี้แนะชีวิตของศิษย์ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง

งานวิจัยนี้มีความแตกต่างจากเอกสารที่ทบทวนมา กล่าวคือ มุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักอุปัชฌายวัตรและสัททิวาทริกวัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทโดยตรง พร้อมทั้งเสนอแนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัททิวาทริกในบริบทสังคมร่วมสมัย เพื่อให้เกิดความมั่นคงของสังฆะอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาโดยส่วนรวม

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเรื่องพระธรรมวินัยกับโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงสถาบัน

พระธรรมวินัยเป็นระบบบรรทัดฐาน (normative system) ที่กำหนดกรอบความประพฤติ บทบาท และหน้าที่ของสมาชิกในคณะสงฆ์อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในพระวินัยปิฎกซึ่งบัญญัติหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการดำรงชีวิต การปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุแต่ละระดับ ความสัมพันธ์ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับพระสัททิวาทริกจึงมิใช่เพียงความสัมพันธ์ส่วนบุคคล หากแต่เป็น “ความสัมพันธ์เชิงสถาบัน” ที่มีโครงสร้างกฎเกณฑ์ และความคาดหวังทางสังคมรองรับอย่างชัดเจน

ในเชิงทฤษฎี ความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถอธิบายผ่านกรอบแนวคิดเรื่องบทบาทและหน้าที่ (Role Theory) ซึ่งมองว่าสถานภาพทางสังคมแต่ละสถานภาพย่อมมาพร้อมกับความคาดหวังเชิงพฤติกรรมที่สังคมกำหนดไว้ พระอุปัชฌาย์ในฐานะผู้บวชและผู้กำกับดูแลการศึกษาพระธรรมวินัย มีบทบาทเป็นทั้งผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ผู้ควบคุมวินัย และผู้เป็นแบบอย่างทางจริยธรรม ขณะที่พระสัททิวาทริกมีหน้าที่เคารพเชื่อฟัง ศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติตามคำสั่งสอนอย่างเคร่งครัด ความสัมพันธ์นี้จึงเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ตั้งอยู่บนหลักธรรมวินัย มิใช่อำนาจส่วนบุคคล งานศึกษาของ พระ มหา ประ จัก ร์ อุ ประ ถา และ วินัย ผล เจริญ (2021) ชี้ให้เห็นว่า โครงสร้างความสัมพันธ์ในคณะสงฆ์มีลักษณะเป็นระบบลำดับชั้นที่เชื่อมโยงกับบริบทการปกครองท้องถิ่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจมิได้ดำรงอยู่โดยลำพังในระดับศาสนจักร หากยังสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมและการเมืองในระดับพื้นที่ด้วย ในทำนองเดียวกัน K. Phathong และ S. Chaimusik (2024) อธิบายว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยสะท้อนรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบสถาบัน (institutionalized power relations) ซึ่งรัฐทำหน้าที่กำกับ ควบคุม และรับรองสถานะของคณะสงฆ์ในเชิงกฎหมาย ขณะที่คณะสงฆ์ดำรงบทบาททางศีลธรรมและวัฒนธรรมในสังคมไทย W. Pimpun (2021) วิเคราะห์

กรณีการเกิดขึ้นของธรรมยุติกนิกายว่าเป็นตัวอย่างของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอาณาจักรและศาสนจักรที่สะท้อนพลวัตของโครงสร้างสถาบัน กล่าวคือ การปฏิรูปภายในคณะสงฆ์ได้เป็นเพียงกระบวนการทางศาสนา หากยังสัมพันธ์กับอำนาจรัฐและโครงสร้างการเมืองในช่วงเวลานั้น

ดังนั้น เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพระอุปชฌาย์กับพระสังฆวิहारิกในกรอบแนวคิดเชิงสถาบัน จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานของพระธรรมวินัยซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและโครงสร้างเชิงอำนาจที่จัดระเบียบชีวิตสงฆ์อย่างเป็นระบบ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในที่นี้จึงมิใช่อำนาจแบบกดทับ หากเป็นอำนาจเชิงหน้าที่ (functional authority) ที่มุ่งรักษาความมั่นคง ความบริสุทธิ์ และความต่อเนื่องของพระพุทธศาสนาในฐานะสถาบันทางสังคม

หลักอุปชฌาย์วัตรและหลักสังฆวิहारิกวัตร

หลักอุปชฌาย์วัตรและหลักสังฆวิहारิกวัตรเป็นกรอบความสัมพันธ์ที่สำคัญยิ่งในโครงสร้างพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาเถรวาท อันกำหนดบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบระหว่างพระอุปชฌาย์กับพระสังฆวิहारิกอย่างชัดเจน ความสัมพันธ์ดังกล่าวมิได้เป็นเพียงระบบการปกครองเชิงรูปแบบ หากแต่เป็นกระบวนการหล่อหลอมทางจริยธรรมและจิตวิญญาณที่มุ่งสร้างความมั่นคงและความสามัคคีในหมู่สงฆ์

หลักอุปชฌาย์วัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติที่พระสังฆวิहारิกพึงมีต่อพระอุปชฌาย์ เช่น การอุปัฏฐากดูแล การแสดงความเคารพ การเอาใจใส่เมื่ออุปชฌาย์อาพาธ การยินดีรับโอวาทคำสั่งสอน การช่วยเหลือในกิจธุระของสงฆ์ ตลอดจนการประพฤติตนตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด หลักการนี้สะท้อนคุณค่าทางจริยธรรมสำคัญ ได้แก่ ความกตัญญูต่อบุคคล ความเคารพในลำดับอาวุโส และการยอมรับอำนาจเชิงคุณธรรมของผู้เป็นครู อาจารย์ นักวิชาการได้อธิบายว่า อุปชฌาย์วัตรเป็นกลไกสร้างวินัยภายใน (internal discipline) ที่ทำให้ศิษย์เกิดความสำนึกในหน้าที่และปฏิบัติด้วยความสมัครใจ อันนำไปสู่ความสามัคคีและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของคณะสงฆ์ (มานพ นักการเขียน และ พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโภ, 2015; พระมหาชุมพล ธมมเตโช (บัวแก้ว) และ พระมหาพุทธนา นรเชษฐโฐ (ศิริวรรณ), 2024)

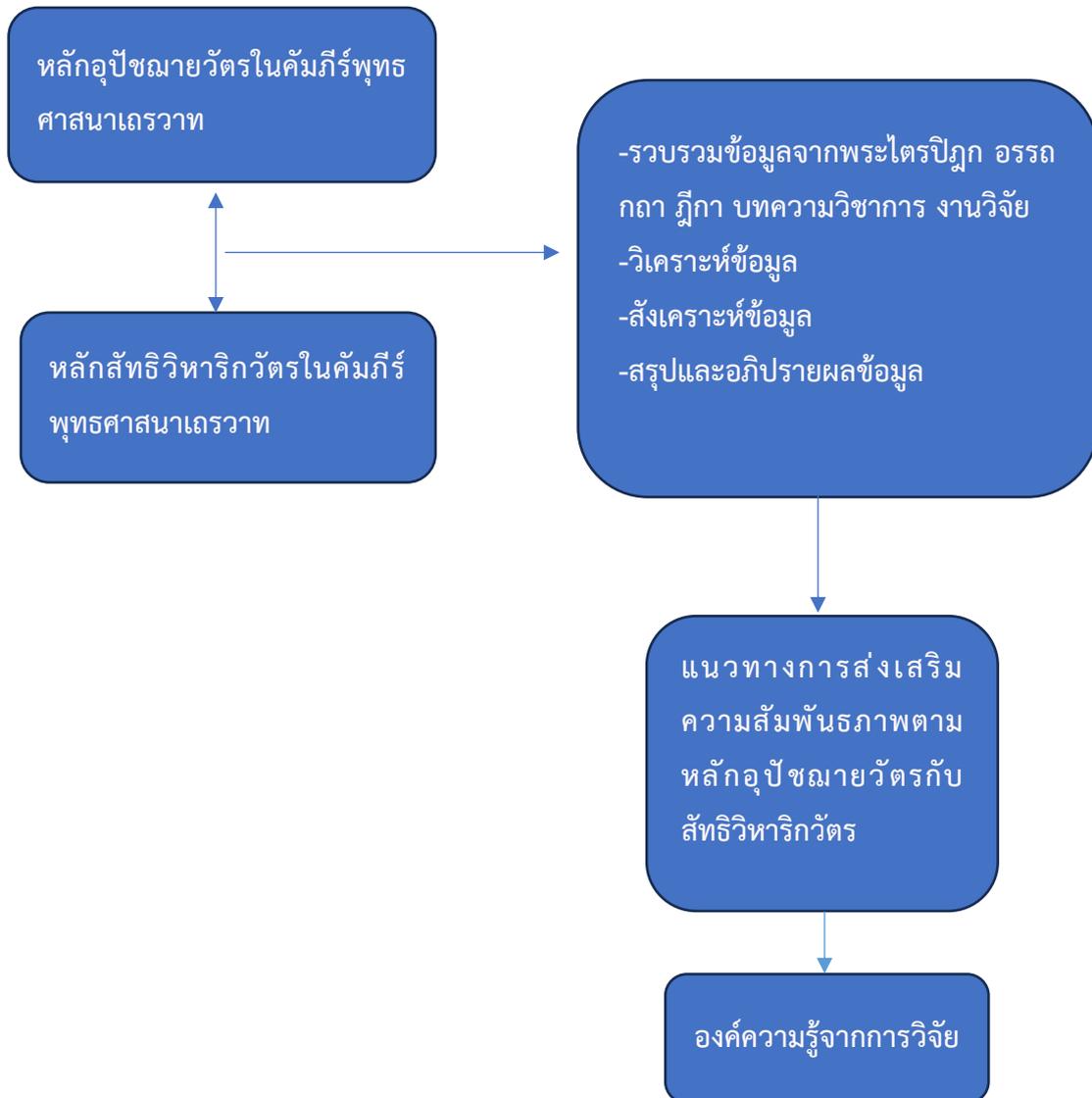
หลักสังฆวิहारิกวัตรเป็นข้อปฏิบัติของพระอุปชฌาย์ที่พึงมีต่อพระสังฆวิहारิก โดยครอบคลุมการสั่งสอน แนะนำ ให้โอวาท ตักเตือนด้วยเมตตา การสงเคราะห์ด้วยปัจจัย 4 และการชี้แนะแนวทางการปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องเหมาะสม บทบาทของพระอุปชฌาย์จึงมิใช่เพียงผู้ประกอบพิธีอุปสมบท แต่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้กำกับดูแลด้านวินัยอย่างใกล้ชิด ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิดภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม (Moral Leadership) และรูปแบบความสัมพันธ์ครู-ศิษย์ (Mentorship Model) ซึ่งเน้นความรับผิดชอบของผู้สอนในการพัฒนาศักยภาพและคุณธรรมของศิษย์อย่างรอบด้าน (พระบุญเลิศ เชียงรัมย์, พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, และ วิโรจน์ คุ้มครอง, 2023; พระมหาธารเชนทร์ เขมาสโภ, 2023)

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม จะเห็นได้ว่าหลักอุปชฌาย์วัตรและหลักสังฆวิहारิกวัตรมีลักษณะเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา ความเคารพ และความรับผิดชอบต่อ

ร่วมกัน มิใช่เพียงการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือการควบคุมทางวินัยเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการขัดเกลาทางคุณธรรมและจิตใจที่ช่วยหล่อหลอมให้พระภิกษุใหม่เติบโตอย่างมั่นคงในพระธรรมวินัย อันเป็นรากฐานสำคัญของความสงบเรียบร้อยและความยั่งยืนของพระพุทธศาสนา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักอุปัชฌายะวัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาหลักสัทธินิวัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌายะวัตรกับ

สมมติฐานการวิจัย

หลักอุปัชฌายวัตรและสัทธिवิหาริกวัตรมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และการปฏิบัติตามหลักวัตรทั้งสองประการอย่างครบถ้วน ส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางวินัยและความสามัคคีในคณะสงฆ์

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌายวัตรกับสัทธिवิหาริกวัตร” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ซึ่งเน้นการวิเคราะห์เนื้อหาทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์ต้นฉบับ คัมภีร์อรรถกถา ตลอดจนวรรณกรรมทางวิชาการสมัยใหม่ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปเชิงหลักการและแนวทางปฏิบัติที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างพระอูปัชฌาย์กับสัทธिवิหาริกในบริบทปัจจุบัน โดยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัยที่สำคัญดังต่อไปนี้

ศึกษาและรวบรวมเอกสารต้นทางและเอกสารรองที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับแปลไทย ตลอดจนผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ และหนังสือตำราทางพระพุทธศาสนาและสังคมวิทยาศาสนา เพื่อค้นหาความหมาย บทบาท หน้าที่ และหลักการที่เกี่ยวข้องกับอูปัชฌายวัตร และ สัทธिवิหาริกวัตร รวมถึงหลักการที่สนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างพระอูปัชฌาย์กับสัทธिवิหาริก

วิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนาและเชิงวิเคราะห์วิพากษ์

ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในเชิงพรรณนาเพื่อจำแนกแนวคิด หลักคำสอน และรูปแบบวัตรที่ปรากฏในคัมภีร์ จากนั้นวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) และเชิงวิพากษ์ (Critical Analysis) เพื่อชี้ให้เห็นลักษณะ ความเชื่อมโยง และความสัมพันธ์ของแนวปฏิบัติทั้งสองฝ่าย รวมถึงปัจจัยทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์นั้น

สังเคราะห์แนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างพระอูปัชฌาย์และสัทธिवิหาริก

ภายหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์ข้อเสนอแนะเชิงระบบ โดยออกแบบเป็นแนวทางหรือรูปแบบ (Model) สำหรับการส่งเสริมความสัมพันธ์ตามหลักวัตรทั้งสอง โดยเชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรม เช่น กัลยาณมิตรธรรม มงคลสูตร และหลักกตัญญูตเวที ตลอดจนสอดคล้องกับบริบทพระภิกษุในสังคมไทยปัจจุบัน

ตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้องของข้อมูล

ผู้วิจัยใช้หลักไตรสิกขาเป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบความถูกต้องของแนวทางที่เสนอว่าไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และอาศัยการประเมินความเหมาะสมในเชิงปฏิบัติโดยอ้างอิงจากมติของคณะสงฆ์และแนวคิดร่วมสมัย เพื่อให้แนวทางที่นำเสนอสามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตสมณะ

ผลการวิจัย

แนวคิด ทฤษฎีความสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล ได้แก่ 1) ความหมายของสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล เป็นความเกี่ยวข้องของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ที่มีการติดต่อสื่อสารและมีปฏิสัมพันธ์กันทางจิตใจ ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจให้ตนเองเป็นที่ยอมรับจากกลุ่มหรือสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน โดยมีวัตถุประสงค์ประสงค์ร่วมกันซึ่งอาศัยความอดทน ความรักใคร่ ความเข้าใจเป็นพื้นฐานในการที่จะอยู่รวมกันในสังคมอย่างสงบสุข 2) ทฤษฎีสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลของชูลซ์เกิดขึ้นได้จากความต้องการพื้นฐานของบุคคล 3 ประการ คือ ความต้องการความเป็นพวกพ้อง หมายถึง ความต้องการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ความต้องการมีอำนาจควบคุม หมายถึง กระบวนการตัดสินใจของบุคคลที่ต้องการมีอิทธิพลและมีอำนาจเหนือผู้อื่น และ ความต้องการความรักใคร่ชอบพอ หมายถึง ความรู้สึกและอารมณ์ส่วนตัวที่เกิดขึ้นระหว่างการมีปฏิสัมพันธ์โดยจะแสดงออกด้วยความปลอดภัย ความเปรมมิตร การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นต้น 3) ความสำคัญในการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ อีกทั้งยังก่อให้เกิดผลดีในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้การที่คนเราจะสามารถสร้างสัมพันธ์ภาพกับบุคคลอื่นได้ดีเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างและที่สำคัญ บุคคลจะต้องมีความเข้าใจในเรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคล และ กระบวนการของการ ที่จะเกิดสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลด้วยเช่นกัน 4) การพัฒนาสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลสัมพันธ์ภาพ จะพัฒนาและมั่นคงได้ ถ้าบุคคลคำนึงถึงความรู้สึกและความพอใจซึ่งกันและกัน มีปทัสถานส่วนบุคคลที่ดีมีการเปิดเผยความรู้สึกซึ่งกันและกัน เคารพและยอมรับในบุคคลอื่น อีกทั้งยังต้องพยายามที่จะรู้จักและเข้าใจบุคคลอื่น

แนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพอุปชฌาย์วัตรในการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อสหวิหริกริได้แก่ 1) แรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของสหวิหริกริ โดยการบวชในพระพุทธศาสนายุคแรกๆ ถือเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ยิ่งใหญ่ของบุคคลซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติกันโดยอยู่บนพื้นฐานเพื่อจะละซึ่งกิเลสต่างๆ อันเป็นเหตุจูงใจสำคัญในการบวชเป็นพระภิกษุ และต่อมาเมื่อมีปัจจัยเกื้อหนุนให้สังคมประเพณีวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เป็นเหตุปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญของการบวชซึ่งแต่ก่อนมุ่งเน้นการบวชเพื่อบรรลุธรรมอย่างเดียวก็กลับกลายเป็นเหตุจูงใจในการบวชหลายประการเช่นการบวชตามประเพณี บวชเพื่อหาผลประโยชน์ และบวชตามประเพณีนิยมโดยเฉพาะในสังคมไทย 2) ความสำคัญของการบรรพชาอุปสมบทเป็นสหวิหริกริ โดยเฉพาะคติของชาวพุทธในประเทศไทยก็คือผู้ชายที่มีคุณสมบัติตามตามพระบรมพุทธานุญาตมีอายุ 20 ปีขึ้นไป จะมีประเพณีอุปสมบทเพื่อตอบแทนคุณบิดามารดา ซึ่งเป็นหน้าที่ที่สำคัญของบุตรที่แสดงออก

ถึงความกตัญญูกตเวทีเป็นการบวชเพื่อทำหน้าที่ต่อตนเอง และทำหน้าที่ต่อสังคม และที่สำคัญได้ศึกษาพระธรรมวินัยเพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องและบรรลุนิยามตามวัตถุประสงค์ของนักบวช และหน้าที่ต่อสังคม คือ ปฏิบัติตนในฐานะกัลยาณมิตรของสังคมประเทศชาติสืบต่อไป 3) อาณิสสของการบรรพชาอุปสมบทของสัทธินิกรจึงยังคงได้รับการยอมรับและปฏิบัติสืบต่อกันมาและจะถือปฏิบัติต่อไปอีกอย่างมั่นคง เนื่องจากเป็นวิธีการสร้างความดีที่สำคัญยิ่งแก่ผู้บวช ซึ่งต้องปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด รวมถึงเผยแพร่หลักคำสอนไปยังสังคมและสถาบันทางสังคมทำให้เกิดประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่อย่างดี ส่งผลให้เกิดความสงบสุขอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานแห่งการทำงานโดยอาศัยหลักธรรมอันดีงามเหมาะสมถูกต้อง เป็นแนวประพฤติปฏิบัติสืบต่อไป

แนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์สภาพสัทธินิกรในการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อพระอุปัชฌาย์ ได้แก่

1) การปฏิบัติหน้าที่ที่ดีของพระอุปัชฌาย์ต่อสัทธินิกร พระอุปัชฌาย์เป็นเหมือนสังฆบิดาหรือเปรียบประดุจบิดาเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่ และมีความสำคัญยิ่งในด้านการพัฒนาคุณธรรมของสัทธินิกรในด้านของศีลมารยาทข้อปฏิบัติที่พึงงามทั้งด้านกาย วาจา และใจให้เกิดความเรียบร้อยน่าเลื่อมใส อีกทั้งยังเป็นผู้สามารถแก้ไขปัญหาให้กับสัทธินิกรด้วยดีเพราะเป็นผู้ใกล้ชิดสัทธินิกรมากในฐานะเป็นครูอาจารย์ และพระอุปัชฌาย์ยังจะต้องเป็นแบบอย่าง และแบบแผนแห่งความดีงามให้กับบรรพชิตและคฤหัสถ์ ในทางที่ถูกต้องอีกด้วยเพื่อเป็นบรรทัดฐานให้กับสัทธินิกรได้ประพฤติปฏิบัติตามในสิ่งที่ตั้งมานั้นสืบต่อไป 2) คุณสมบัติของพระอุปัชฌาย์ที่ดีสำหรับสัทธินิกรแบบออก 2 ประเภทได้แก่คุณสมบัติตามพระวินัย คือ มีศีล สมาธิ ปัญญา มีศรัทธา มีหิริโอตตัปปะ มีความเพียร มีสติ มีมารยาทงดงาม เป็นสัมมาทิฐิ ขวนขวายช่วยเหลือ สัทธินิกรยามเจ็บป่วย รู้จักอาบัติหนักอาบัติเบา รู้จักวิธีออกจากอาบัติ มีพรรษาตั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป และ คุณสมบัติตามกฎหมายอาชญากรรม คือ เป็นพระสังฆาธิการปกครองมีตำแหน่งเจ้าอาวาสขึ้นไปยกเว้นแต่พระอารามหลวงอาจเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาส ก็ได้ต้องไม่มีร่างกายทุพพลภาพ มีประวัติดีงาม เป็นที่นับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นผู้มีความรู้ด้านพระธรรมวินัย และมีความสามารถฝึกอบรมให้การศึกษาพระภิกษุสามเณรให้ปฏิบัติดี ตามพระธรรมวินัย กฎหมายและระเบียบของคณะสงฆ์ 3) อำนาจหน้าที่การปฏิบัติงานของพระอุปัชฌาย์ที่ดีต่อสัทธินิกรตามพระวินัยแบ่งเป็น 4 คือ การปกครองให้สัทธินิกรตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัย และจริยวัตรอันดีงามของพระภิกษุ เอาธูระในการจัดการศึกษา สงเคราะห์ด้วยบาตรจีวรและบริวารสิ่งของอื่น ๆ ขวนขวายระงับความเสื่อมเสียที่จะเกิดขึ้นแก่สัทธินิกร และเมื่อสัทธินิกรอาพาธต้องดูแล พยาบาลจนกว่าจะหายอาพาธหรือมรณภาพ ดังนั้นพระอุปัชฌาย์ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงมอบหมายไว้สรุปได้เป็น 4 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการจัดการศึกษา ด้านศึกษาสงเคราะห์ และด้านการพยาบาล เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพระอุปัชฌาย์และสัทธินิกรให้มีความผูกพันอย่างลึกซึ้ง และเป็นการแสดงน้ำใจไมตรีระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยอันเป็นสิ่งงดงามในประเพณีวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนา

แนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์สภาพพระอุปัชฌาย์เป็นดุจบิดาและสัทธินิกรเป็นดุจบุตร ได้แก่

1) การส่งเสริมความสัมพันธ์สภาพพระอุปัชฌาย์เป็นดุจบิดาสำหรับสัทธินิกร ซึ่งเป็นข้อเปรียบเทียบระหว่างบิดากับบุตร เพราะฉะนั้น สัทธินิกรคอยดูแลพระอุปัชฌาย์เป็นเหมือนบิดาของตนดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในสังคาลสูตรว่า บุตรควรบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ ๕ ประการ ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยง

ท่านตอบ ทำกิจการของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่านเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพที่ีระหว่างพระอุปัชฌาย์เป็นอุปัชฌาย์สำหรับบุตร และระหว่างสัทธินิหาริกเป็นอุปัชฌาย์สำหรับพระอุปัชฌาย์ 3) แนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพสัทธินิหาริกเป็นอุปัชฌาย์สำหรับพระอุปัชฌาย์ ซึ่งเป็นข้อเปรียบเทียบระหว่างบุตรกับบิดา ฉะนั้น พระอุปัชฌาย์คอยดูแลสัทธินิหาริกเป็นเหมือนบุตรของตนดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในสังคาลกสูตรว่า บิดามารดามีหน้าที่ต่อบุตรธิดา 5 ประการ คือ ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา หากภรรยาสามีที่สมควรให้ และมอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร เป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพที่ีระหว่างพระอุปัชฌาย์เป็นอุปัชฌาย์สำหรับบุตร และระหว่างสัทธินิหาริกเป็นอุปัชฌาย์สำหรับพระอุปัชฌาย์ ส่วนองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเป็นแบบ “US Model”

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌาย์วัตรกับสัทธินิหาริกวัตร” สามารถอภิปรายผลในลักษณะความเรียงเชิงบรรยาย โดยเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

ผลการศึกษาพบว่า หลักอุปัชฌาย์วัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมที่กำหนดหน้าที่ของสัทธินิหาริกต่อพระอุปัชฌาย์อย่างชัดเจน ทั้งในด้านการแสดงความเคารพ ความกตัญญูกตเวที และการอุปัชฌาย์ดูแลในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการปรนนิบัติ การจัดเตรียมบริการ การถวายความสะดวก หรือแม้แต่การดูแลรักษาเมื่อพระอุปัชฌาย์อาพาธ ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีลักษณะเปรียบเทียบได้กับความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตร อันเป็นความผูกพันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเมตตาธรรมและความรับผิดชอบร่วมกัน หลักการนี้มีใช้เพียงข้อปฏิบัติทางวินัย แต่เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยธำรงความเป็นระเบียบและความสามัคคีในคณะสงฆ์ ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ มานพ นักการเรือน และพระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโข (2015) ที่อธิบายว่า อุปัชฌาย์วัตรเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยสร้างเอกภาพในหมู่สงฆ์ และเป็นรากฐานของการพัฒนาศีลธรรมของพระภิกษุใหม่ นอกจากนี้ การศึกษาของ พระมหาชุมพล ธมมเตโช (บัวแก้ว) และ พระมหาพุทธนา นรเชฏฐ (ศิริวรรณ) (2024) ซึ่งวิเคราะห์อุปัชฌาย์วัตรในวัตตขันธกะ คัมภีร์จุฬวรรค พระวินัยปิฎก ยังชี้ให้เห็นว่าการละเลยหน้าที่ดังกล่าวอาจนำไปสู่อาบัติและความเสียหายในความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของคณะสงฆ์ ขณะเดียวกัน แนวคิดเรื่องการอุปัชฌาย์ภิกษุใช้ตามที่ พระมหาธาเซนทร์ เขมาสโร (2023) นำเสนอก็คือสะท้อนมิติของความเมตตาและความรับผิดชอบที่เป็นหัวใจของความสัมพันธ์ในสังคมาสงฆ์อย่างเด่นชัด

ในอีกด้านหนึ่ง หลักสัทธินิหาริกวัตรหรือหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ที่พึงมีต่อศิษย์ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน พระอุปัชฌาย์มิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นผู้ให้การอุปสมบทเท่านั้น แต่ยังต้องทำหน้าที่อบรมสั่งสอน แนะนำการศึกษาในพระธรรมวินัย ดูแลความปลอดภัย และให้ความช่วยเหลือเมื่อสัทธินิหาริกประสบปัญหา ทั้งในด้านการดำรงชีวิตและการปฏิบัติธรรม ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้จึงเป็นความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มิใช่เป็นเพียงความสัมพันธ์เชิงอำนาจฝ่ายเดียว ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานของ พระบุญเลิศ เชียงรัมย์

พระมหาปราโมทย์ แก้วนา และวิโรจน์ คุ้มครอง (2023) ที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์วัตรและอันเตวาลิกวัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยพบว่าระบบความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นการพัฒนาศีลธรรมและปัญญาาร่วมกัน กล่าวคือ ครูต้องมีความรับผิดชอบในการถ่ายทอดองค์ความรู้และแบบอย่างที่ถูกต้อง ขณะที่ศิษย์ต้องมีความเคารพ เชื่อฟัง และตั้งใจศึกษา เมื่อทั้งสองฝ่ายปฏิบัติตามบทบาทของตนอย่างครบถ้วน ย่อมก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาทางจิตวิญญาณอย่างสมบูรณ์

จากการวิเคราะห์ทั้งสองหลักวัตรร่วมกัน จึงสามารถสังเคราะห์แนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพได้ว่า การพัฒนาความสัมพันธ์ที่มั่นคงในคณะสงฆ์จำเป็นต้องดำเนินไปพร้อมกันทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ พระอุปัชฌาย์ควรตระหนักถึงบทบาทความเป็น “บิดาทางธรรม” ที่ต้องดูแลเอาใจใส่ศิษย์อย่างจริงจัง ขณะเดียวกันสัทธินิหาริกควรตระหนักถึงหน้าที่แห่งความกตัญญูและความเคารพต่อพระอุปัชฌาย์ ความสัมพันธ์ในลักษณะสองทางนี้สามารถเรียกได้ว่า “Upajjhāya-Saddhivihārika Model (US Model)” ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่เน้นความเกื้อกูลกัน มีเป้าหมายสูงสุดเพื่อพัฒนาคุณภาพพระนวกะ และธำรงรักษาพระธรรมวินัยให้มั่นคงสืบไป

กล่าวโดยสรุป การส่งเสริมความสัมพันธ์ตามหลักอุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิหาริกวัตรมิใช่เพียงการรักษาข้อปฏิบัติทางวินัยเท่านั้น แต่เป็นการสร้างระบบคุณค่าที่หล่อหลอมความสามัคคี ความรับผิดชอบ และความมั่นคงภายในคณะสงฆ์ หากทั้งสองฝ่ายต่างตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนอย่างจริงจัง และปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ย่อมส่งผลโดยตรงต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา และการสืบทอดพระธรรมวินัยไปสู่ชนรุ่นหลังอย่างยั่งยืน

สรุป

จากการศึกษาการวิจัยเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌาย์วัตรกับสัทธินิหาริกวัตร” เป็นการศึกษาที่มุ่งอธิบายและสังเคราะห์หลักพระธรรมวินัยว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับพระสัทธินิหาริกในบริบทของคณะสงฆ์ฝ่าย พุทธศาสนาเถรวาท โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ การศึกษาหลักอุปัชฌาย์วัตร การศึกษาหลักสัทธินิหาริกวัตร และการเสนอแนวทางเชิงบูรณาการเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักวัตรทั้งสองประการดังกล่าว การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเอกสารจากคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ประกอบพระวินัย ตลอดจนเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและสังเคราะห์เชิงแนวคิดเพื่อพัฒนาเป็นแบบจำลองเชิงทฤษฎี

ผลการศึกษาพบว่า หลักอุปัชฌาย์วัตรเป็นกรอบข้อปฏิบัติที่พระสัทธินิหาริกพึงมีต่อพระอุปัชฌาย์ในฐานะพระอาจารย์ผู้ให้การอุปสมบทและเป็นผู้นำทางธรรม วัตรดังกล่าวครอบคลุมการอุปฐาก การแสดงความเคารพ การบำรุงดูแลเมื่อพระอุปัชฌาย์อาพาธ การยินดีรับฟังโอวาท การช่วยเหลือในกิจธุระ และการประพฤติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด สารสำคัญของหลักนี้มีได้จำกัดอยู่เพียงมิติของระเบียบปฏิบัติ หากยังสะท้อนคุณธรรมภายใน ได้แก่ ความกตัญญูตเวที ความเคารพเชื่อฟัง และความรับผิดชอบต่อการศึกษาพระธรรมวินัย อันเป็น

พื้นฐานของการพัฒนาชีวิตสมณะอย่างมั่นคง หลักสัทธินิวัตรแสดงถึงบทบาทหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ในฐานะครูและพี่เลี้ยงทางธรรม ผู้มีหน้าที่สั่งสอน แนะนำ ให้โอวาท ตลอดจนสงเคราะห์และเกื้อกูลด้วยปัจจัย 4 รวมทั้งกำกับดูแลให้พระสัทธินิวัตรประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามพระธรรมวินัย ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้จึงมีโครงสร้างแบบครู-ศิษย์ที่ชัดเจน และมีฐานรองรับทางพระวินัยอย่างเป็นระบบ ทำให้การถ่ายทอดองค์ความรู้ และจริยวัตรทางพระศาสนาเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีมาตรฐานเดียวกันทั้งในระดับบุคคลและระดับสถาบันสงฆ์

โดยสรุป งานวิจัยนี้มีคุณูปการเชิงวิชาการในการอธิบายหลักอุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิวัตรอย่างเป็นระบบจากฐานคัมภีร์ดั้งเดิม พร้อมทั้งบูรณาการแนวคิดทางพระวินัยเข้ากับกรอบการวิเคราะห์เชิงความสัมพันธ์เชิงสถาบัน และนำเสนอแบบจำลองเชิงทฤษฎีที่สามารถประยุกต์ใช้ได้กับบริบทสังคมพุทธร่วมสมัย อันจะเป็นแนวทางสำคัญในการธำรงรักษาและพัฒนาพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กรรมการมหาเถรสมาคม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรนำแนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌาย์วัตรกับสัทธินิวัตรมาประยุกต์ใช้กับปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่องสำหรับพระสงฆ์ และทำเข้าใจถึงแนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌาย์วัตรกับสัทธินิวัตรอย่างลึกซึ้ง

2. ควรมีหน่วยงานคอยดูแล และให้ความรู้เรื่องแนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌาย์วัตรกับสัทธินิวัตร เพื่อความเข้าใจ และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. แนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌาย์วัตรกับอจาริยวัตร
2. แนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอุปัชฌาย์วัตรกับอันเตวาสิกวัตร
3. แนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ภาพตามหลักอจาริยวัตรกับสัทธินิวัตร

เอกสารอ้างอิง

- มานพ นักการเรือน, & พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโก. (2015). อุปัชฌาย์วัตร-สัทธินิวัตร: แนวคิดและหลักการปฏิบัติเพื่อความสามัคคีในหมู่สงฆ์. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 1(2), 81–100.
- พระบุญเลิศ เขียงรัมย์, พระมหาปราโมทย์ แก้วนา, & วิโรจน์ คุ้มครอง. (2023). วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการประพฤติอจาริยวัตรและอันเตวาสิกวัตรในคัมภีร์พระพุทธานุสสาเถราวาท. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 5(5), 1163–1174.

- พระ มหา ประ จัก ร์ อุ ประ ภา, & วินัย ผล เจริญ. (2021). ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้นำท้องถิ่นกับพระสงฆ์ในการปกครองท้องถิ่นในเขตพื้นที่อำเภอภูเรือจังหวัดเลย. *วารสาร สถาบันวิจัยพินล ธรรม*, 8(2), 119-130.
- พระมหาธาราเชนทร์ เหมาสโภ. (2023). หลักการอุปถัมภ์ภิกษุใช้ในพระพุทธศาสนา. *วารสารนวัตศาสตร์ปริทรรศน์*, 1(1), 1-9.
- พระมหาชุมพล ธรรมเตโช (บัวแก้ว), & พระมหาอุทตนา นรเชษฐโฐ (ศิริวรรณ). (2024). วิเคราะห์อุปถัมภ์วัด-สิทธิวิหาริกวัตรในวัดตชันธกะ คัมภีร์จุฬารรค พระวินัยปิฎก. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 10(3), 247-260.
- Phathong, K., & Chaimusik, S. (2024). State and Buddhism: Power Relations between the State and the Thai Sangha. *Journal of Multidisciplinary in Humanities and Social Sciences*, 7(2), 630-643.
- Pimpun, W. (2021). Power relations between the state and the church: the case of the emergence of the Dhammayuttika Nikaya. *Journal of Graduate MCU KhonKaen Campus*, 8(1), 24-36.